

***Εγχειρίδιο της σύγχρονης ιταλικής λογοτεχνίας των Alberto
Casadei και Marco Santagata***

Γιώργος Φρέρης

Ομότιμος Καθηγητής Α.Π.Θ.

Νιώθω λίγο άβολα σήμερα το βράδυ, με όσα άκουσα από εκλεκτούς ειδικούς συναδέλφους της ιταλικής παιδείας και λογοτεχνίας. Κι αυτό γιατί αν και αγαπώ πολύ την ιταλική λογοτεχνία, δεν τη γνωρίζω σε βάθος, όσο θα ήθελα, αν και τη θεωρώ μία από τις βασικές παραμέτρους που συνέβαλαν και συμβάλλουν στην υλοποίηση του ευρωπαϊκού πολιτισμικού γίγνεσθαι. Και το λέω αυτό, όχι γιατί στην Ιταλία γεννήθηκε κι αναπτύχθηκε η Αναγέννηση και πολλά από τα μετέπειτα λογοτεχνικά κινήματα της σύγχρονης ευρωπαϊκής γραμματείας (ας μη λησμονούμε ότι η Ιταλία έχει πάρει μέχρι τώρα 6 βραβεία Νόμπελ στον τομέα αυτόν) αλλά γιατί η έντεχνη παραγωγή του λόγου της συνεχίζει να επικεντρώνεται, παρά τις ξένες επιδράσεις που δέχεται το τελευταίο διάστημα, στο βασικότερο ευρωπαϊκό ιδανικό, στον ανθρωπισμό.

Διαβάζοντας λοιπόν το έργο αυτό, το *Εγχειρίδιο της σύγχρονης ιταλικής λογοτεχνίας* των Alberto Casadei και Marco Santagata, που την επιστημονική επιμέλεια είχε η Gabriella Macri, σε μετάφραση της Μαρίας Μουσαφίρη και της Κωνσταντίνας Μπουμπάρα, και με Πρόλογο του Φοίβου Γκικόπουλου, ξαναφρέσκαρα τις κλασικές μου γνώσεις εμπλουτίζοντάς τες με όσες αποκτούσα γύρω από τη νέα πλέον λογοτεχνική πραγματικότητα, και ένιωσα πολύ ευχαριστημένος, όχι γιατί έμαθα πολλά κι έγινα κατά τη λαϊκή παροιμία σοφότερος, αλλά γιατί χάρηκα με τη δομή και αντίληψη για τη λογοτεχνία του συγκεκριμένου έργου, κάτι που υπογραμμίζει και ο φίλος Φ. Γκικόπουλος στον Πρόλογό του, ότι η λογοτεχνία δεν είναι ξεκομμένη από την κοινωνία, ούτε αποτελεί ένα ξέχωρο κομμάτι τελείως απομονωμένο, καθαρά φανταστικό της ανθρώπινης δημιουργίας, ούτε είναι απλή καταγραφή μιας περιόδου, αλλά αποτελεί τον τέλειο συνδυασμό όλων των κοινωνικών δραστηριοτήτων του ατόμου μέσω της τεχνικής, δηλαδή της τέχνης του λόγου.

Όταν καθιερώθηκε, Κυρίες και κύριοι, η Συγκριτική Γραμματολογία ως επιστήμη, στις αρχές του 20ού αιώνα, αλλά κι όταν χρειάστηκε να ιδρυθεί η Ελληνική Εταιρεία Συγκριτικής Γραμματολογίας, το 1987, βρέθηκε μπρος σε ένα πρόβλημα. Αυτό της ονομασίας της. Του αυτοπροσδιορισμού της. Ήταν η επιστήμη

που θα ερευνούσε τη λογοτεχνία και κατά συνέπεια έπρεπε να περιέχει και τον όρο «λογοτεχνία» χωρίς ωστόσο να ασχολείται αποκλειστικά με την ανάλυση των έργων της, αλλά να εστιάζει το ενδιαφέρον στον τρόπο με τον οποίο γεννιούνται, δημιουργούνται, πως και γιατί γνωρίζουν επιτυχία, τι συμβαίνει και ξαφνικά έχουμε μια αλλαγή σε μια λογοτεχνική τάση, γιατί κάποια έργα μεσουρανούν κι όχι κάποια άλλα, πως γίνεται μερικά έργα που γνώρισαν πενιχρή αποδοχή όσο ζούσε ο δημιουργός τους να γνωρίζουν μετά το θάνατό του μεγάλη επιτυχία κλπ. Θέματα δηλαδή που σχετίζονται με τις τρεις βασικές παραμέτρους της Συγκριτικής Γραμματολογίας, την ιστορία της λογοτεχνίας, την θεωρία της λογοτεχνίας και την κριτική της λογοτεχνίας, κριτήρια που είναι προφανή σ' αυτό το συγκεκριμένο εγχειρίδιο που μελετάει κι εξετάζει συστηματικά τη λογοτεχνική παραγωγή από τα τέλη του 19ου αιώνα μέχρι τις μέρες μας σχεδόν.

Το εν λόγω έργο είναι μια μελέτη που έγινε με αίσθημα ευθύνης απέναντι στον αναγνώστη. Δεν είναι μια απλή χρονολογική καταγραφή, ούτε μια παρουσίαση έργων κατά λογοτεχνικό είδος. Δεν αποβλέπει να περιγράψει ποσότητα, αλλά να αναλύσει την όποια ποιότητα, να του δείξει πως υλοποιήθηκε και πως σήμερα αντιμετωπίζεται αυτή η τεχνική του λόγου. Στην ουσία πρόκειται για μία ενδιαφέρουσα μελέτη –από τις πλέον σοβαρές που γνωρίζω μέχρι σήμερα στην Ευρώπη τον τομέα της Ιστορίας της λογοτεχνίας- που σκοπό έχει να δώσει μια συνολική εικόνα στον αναγνώστη του ιστορικού και κοινωνικού υπόβαθρου μέσα στο οποίο γεννιέται ένα λογοτεχνικό φαινόμενο όπως αποκαλούμε στη Συγκριτική Γραμματολογία ένα έργο, μία τάση, ένα κίνημα λογοτεχνικό, πως και γιατί αλλάζει κατεύθυνση και μορφή ένα λογοτεχνικό είδος, χωρίς ωστόσο αυτή η αλλαγή να εμφανίζεται ουρανοκατέβατη, μετέωρη, δηλαδή προϊόν έμπνευσης, αλλά να συνδέεται με την παράδοση, με την επίδραση εξωτερικών γεγονότων στη διαμόρφωση ορισμένων αντιλήψεων. Γιατί θα πρέπει να τονιστεί εδώ, πως η λογοτεχνία και οι λογοτέχνες δεν είναι αποκομμένοι από την κοινωνία, από τα κοινωνικά και ιστορικά δρώμενα. Απλά συμμετέχουν και παρατηρούν τον κόσμο που τους περιβάλλει όπως όλοι εμείς, και καταγράφουν όσα συμβαίνουν με την τέχνη του λόγου και τη συνδρομή της φαντασίας τους.

Και το συγκεκριμένο *Εγχειρίδιο της σύγχρονης ιταλικής λογοτεχνίας*, μας παρουσιάζει πως και γιατί, πότε και με τη «συνδρομή» ποιών παραγόντων πήρε μορφή η σημερινή ιταλική λογοτεχνική παραγωγή. Αποτελεί ένα πόνημα που συνδέει τη λογοτεχνία με τα ιστορικά και πνευματικά γεγονότα της ιταλικής, της ευρωπαϊκής αλλά και της παγκόσμιας, δράσης. Γιατί η λογοτεχνία, από τη γέννησή της, δεν είναι Γιώργος Φρέρης, *Εγχειρίδιο...*

ένας χώρος περιορισμένος, απομωνομένος, κλειστός. Είναι ένας χώρος ανοικτός που έχει την ικανότητα να αφομοιώνει αλλά και ταυτόχρονα να εξαγάγει στοιχεία, με τη δυνατότητα να αλλάζει τα στερεότυπα και να τα προσαρμόζει σε νέα δεδομένα.

Με βάση αυτές τις απλές αρχές, τις τόσο σημαντικές ωστόσο, με το έργο αυτό, ο αναγνώστης σχηματίζει μια πλήρη εικόνα για το πώς, το γιατί και το πότε δημιουργήθηκαν τα διάφορα και ποικίλα κινήματα της ιταλικής λογοτεχνίας, σε τι μοιάζουν και σε τι αποκλίνουν από τα αντίστοιχα ευρωπαϊκά, που οφείλεται και ποιά είναι η όποια πρωτοτυπία τους, και κυρίως πώς βιώθηκε τότε, αλλά και πώς βιώνεται σήμερα όλη αυτή η πραγματικότητα. Γιατί, μια από τις αρχές, τις μη διατυπωμένες του έργου, είναι ότι το παρελθόν δεν παραμένει μόνον παρελθόν αλλά και σπορά για το μέλλον.

Έτσι κάθε χρονολογική περίοδος παρουσιάζεται σε ένα ιστορικό-κοινωνικό πλαίσιο, γίνονται πολλές αναφορές για ό,τι συμβαίνει στην υπόλοιπη Ευρώπη ή στον κόσμο γενικά και σε ποιο βαθμό και πόσο όλο αυτό το «διεθνές» κλίμα επηρεάζει ή όχι την ιταλική κοινωνία ώστε να παρουσιάζονται τα εγχώρια λογοτεχνικά δρώμενα με τις εγχώριες ανησυχίες, προσδοκίες και αναζητήσεις. Μ' αυτόν τον τρόπο, το έργο εμφανίζεται σαν ένας γόνιμος διάλογος όλων των παραμέτρων που καθορίζουν μια λογοτεχνία (ιστορία, κοινωνία, επιστήμη, φιλοσοφία, ψυχολογία, θρησκεία κλπ) μιας λογοτεχνίας που συνεχώς αναζητά την πρωτοτυπία, που επιδιώκει να προσφέρει ένα αισθητικό αποτέλεσμα μέσω του λόγου σε ποικίλα θέματα που απασχολούν το σύγχρονο άνθρωπο.

Το έργο στηρίζεται σε όλα τα δεδομένα (θεωρητικά και ιστορικά, κοινωνικά και επιστημονικά, φιλοσοφικά και καλλιτεχνικά) προκειμένου να εξηγήσει και να δείξει την πορεία της ιταλικής λογοτεχνίας, αναλύοντας τα στοιχεία πρόσληψης ενός λογοτεχνικού φαινομένου ή παραθέτοντας σφαιρικά το γενικό πλαίσιο μιας εποχής, αναδεικνύει καλύτερα την ιταλική συμβολή σε επίπεδο αισθητικής, τεχνικής ή θεματικής προσέγγισης, την πρωτοτυπία γενικά και την εθνική ή διεθνή του απήχηση. Σ' αυτό συμβάλλει και η ύπαρξη ενός πλαισίου για κάθε εποχή, ένα πλαίσιο που ξεχωρίζει στο βιβλίο, που γράφεται με άλλη γραμματοσειρά και σε φόντο γκρι, προκειμένου να αναλυθεί η βασική έννοια που κυριαρχεί σε κάθε εποχή, ώστε ο αναγνώστης να σχηματίσει μια σαφέστερη και εικόνα για τα ιταλικά δρώμενα. Π.χ. στο κεφάλαιο που εξετάζει τα πολιτισμικά και ιστορικά δεδομένα, στις αρχές του 20ού αιώνα, υπάρχουν δύο μικρά πλαίσια· ένα που αναλύει, πολύ σύντομα, την ψυχαναλυτική κριτική κι ένα άλλο που ασχολείται με την φορμαλιστική κριτική, ενώ Γιώργος Φρέρης, *Εγχειρίδιο...*

στο ίδιο πάντα κεφάλαιο, όταν αναφέρεται στην ιταλική λογοτεχνία, προστίθεται ένα τρίτο μικρό πλαίσιο που αφορά την αποσπασματική ποίηση, το πεζό ποίημα και την έντεχνη πρόζα, κι ακολουθεί η ανάλυση της αισθητικής και λογοτεχνικής προσφοράς του έργου των Λουίτζι Πιραντέλο, Φεντέριγκο Τότσι και Τζουζέπε Ουνγκαρέτι. Χάρη σ' αυτά τα πλαίσια ο αναγνώστης κατανοεί καλύτερα τη λογοτεχνική παραγωγή στην Ιταλία και την διαφοροποίησή της απ' αυτήν της υπόλοιπης Ευρώπης.

Φυσικά, το κάθε κεφάλαιο εμπλουτίζεται κι από μία πλούσια βιβλιογραφία, ενώ το έργο τελειώνει με ένα ευρετήριο κυρίων ονομάτων μετά από μία επιλεγμένη ελληνική βιβλιογραφία –σαφώς εύρημα της επιμέλειάς της έκδοσης, την οποία συγχαίρουμε που το συνέλαβε- ώστε να γνωρίζει μέσω της μετάφρασης ο έλληνας αναγνώστης που αδυνατεί να διαβάσει στο πρωτότυπο το έργο των ιταλών λογοτεχνών που παρουσιάζονται στο *Εγχειρίδιο*.

Τελειώνοντας μ' αυτές τις σκέψεις θα ήθελα να κάνω και μια αναφορά στη μετάφραση αυτού του σημαντικού έργου που κατά τη γνώμη μου θα πρέπει να κοσμεί τη βιβλιοθήκη κάθε καθηγητή ιταλικής γλώσσας και φιλολογίας κι όχι μόνον, πολύ δε περισσότερο ακόμα κάθε έλληνα συγκριτιλόγου. Θα πρόσθετο ότι αποτελεί και παράδειγμα προς μίμηση για την ελληνική πραγματικότητα. Πρόκειται για μια υπεύθυνη εργασία, που αποδίδεται στα ελληνικά με μια ιδιαίτερα προσεγμένη γλώσσα, που προσωπικά, διαβάζοντας το έργο, σχημάτισα την εντύπωση ότι είχε γραφεί από έλληνες ερευνητές. Μόνο σαν έκλεινα το βιβλίο και το βλέμμα μου έπεφτε και πάλι στο όνομα των δύο μεταφραστριών, των κκ. Μουσαφίρη και Μπουμπάρα, συνειδητοποιούσα ότι επρόκειτο για μετάφραση, καθώς αποδίδονται τέλεια στην ελληνική γλώσσα οι ειδικοί λογοτεχνικοί όροι, οι τίτλοι των έργων, ενώ η ροή της ανάγνωσης προσφέρει πλήρη ικανοποίηση.

Συγχαίρω λοιπόν όλους τους συντελεστές αυτής της έκδοσης, αρχής γενομένης από την επιμέλεια, την κ. Μακρή, που πέρα από τις όποιες δυσκολίες που αντιμετώπισε, φρόντισε να εκδοθεί ένα βιβλίο χρήσιμο, καλαίσθητο και εύχρηστο, με τη συνδρομή του γνωστού εκδοτικού οίκου, με πείρα στις πανεπιστημιακές εκδόσεις, University Studio Press.